

**Academia Română
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București**

**Tumuli de epoca bronzului între cursul
Argeșului și al Buzăului**

**Conducător științific:
Dr. Cristian Schuster
Cercetător Științific Gradul I**

**Doctorand:
Bianca Elena Preda**

**București
2017**

Cuprins

CAP. I. Introducere.....	6
CAP. II. Cadrul geografic	11
CAP. III. Repertoriul descoperirilor.....	17
CAP. IV. Noțiuni introductive.....	93
CAP. V. Descoperiri funerare tumulare între cursul Argeșului și al Buzăului	117
CAP. VI Descoperiri contemporane în zona de studiu	224
Concluzii.....	253
Bibliografie.....	259
Anexe.....	282

Peisajul câmpiilor din sudul și estul României este dominat de mii de movile funerare, dintre care aproximativ 150 au fost cercetate arheologic. Cele mai multe au fost atribuite “înmomântărilor cu ocră roșu” sau așa-numitei culturi Jamnaja. Teritoriul pe care sunt răspândite aceste complexe este foarte vast, de la munții Urali în est, până în Ungaria în vest.

Spațiul abordat în acest studiu este situat în sudul României și are ca limite naturale cursurile râurilor Argeș, Buzău și fluviul Dunărea. Acest areal este destul de bine definit din punct de vedere geografic, pretându-se la identificarea unor particularități regionale (**Capitolul II**). Cuprinde o varietate de forme de relief, dar cel mai important factor este rețeaua hidrografică ce a facilitat deplasarea, cu râuri ce curg pe direcția NV-SE. O parte dintre acestea, precum Teleajenul sau Buzăul, au avut un rol important în perioada preistorică în crearea unor căi de acces către spațiul intracarpatic. În epoca bronzului, zona de la est de Mostiștea era stepică și lipsesc așezările, în schimb, în bazinul Argeșului, la confluența acestuia cu Colentina, se remarcă densitatea locuirii, indiciu că zona era favorabilă. În zona de studiu tumuli se întâlnesc exclusiv în câmpie, folosind însă adesea grinduri naturale pentru a deveni mai vizibile în peisajul plan.

Demersul este necesar dat fiind faptul că lucrările recente de investiții au oferit prilejul unor noi cercetări, ce creează un teren propice reluării discuțiilor cu privire la originea, încadrarea cronologică și culturală a acestor complexe funerare. Astfel, tema abordată este actuală și bine ancorată în realitatea arheologică contemporană. Unul dintre argumentele decisive în alegerea temei acestui proiect este implicarea personală în ultimii șase ani în cercetarea unui număr semnificativ de movile funerare localizate în zona de câmpie din jurul orașului Ploiești. În urma acestora au putut fi distinse mai multe etape de amenajare sau utilizare a movilelor funerare, distincție susținută de suprapunerile stratigrafice dintre morminte, inventarele depuse lângă defuncți, dar și datările radiocarbon efectuate. Trebuie precizat faptul că etapele analizate au fost identificate și definite ca urmare a cercetărilor efectuate recent, inclusiv în anul 2016, prin urmare, rezultatele obținute reprezintă doar un stadiu al cercetării, ce urmează să fie confirmat sau nuanțat de descoperirile ulterioare.

Lucrarea are ca principale scopuri: înregistrarea, sistematizarea și o analiză a datelor existente în literatura de specialitate cu privire la complexe funerare descoperite în tumulii situați în zona de studiu; atribuirea cât mai exactă a mormintelor în cadrul fiecărei etape cronologice; identificarea trăsăturilor definitorii ale ritualului funerar pentru fiecare fază în parte; identificarea unor particularități regionale, raportarea rezultatelor la regiunile învecinate;

abordarea altor tipuri de descoperiri arheologice contemporane, precum așezări sau depuneri de metale, menite să ofere indicii asupra relațiilor cu mediul cultural înconjurător și impactul pe care aceste populații l-au avut asupra acestuia.

În debutul acestui demers, un repertoriu al descoperirilor în zona de studiu (**Capitolul III**) era indispensabil, prin urmare, am adunat întreaga bibliografie referitoare la movilele cercetate. Am creat un model de fișă pe care am încercat să îl completez cu toate detaliile, pentru fiecare complex funerar în parte. În acest fel am putut obține o imagine mult mai clară în primul rând asupra cantității, dar și calității informațiilor existente, dar și asupra tendințelor pe care le reflectă ritualul funerar pentru fiecare etapă cronologică. Trebuie să menționez că în foarte puține cazuri această fișă a putut fi completată, multe dintre movilele nu au fost publicate corespunzător și nu au fost însoțite de documentații și analize.

Capitolul IV conține noțiuni generale cu privire la complexele funerare tumulare, definiții ale unor termeni ce sunt folosiți în literatura de specialitate care tratează acest subiect, precum tumul, epoca bronzului, cultura Jamnaja și sintetizează principalele dezbateri existente în literatură privind subiecte precum economia acestor populații, migrația, tipuri de interacțiuni.

Cea mai consistentă parte a lucrării (**Capitolul V**) și contribuția personală adusă în studierea acestei teme, este reprezentată de analiza detaliată a complexelor funerare descoperite în tumulii cercetați. Lotul a fost constituit din 41 movile cercetate de-a lungul timpului în zona de studiu, conținând un număr total de 243 complexe funerare și 272 indivizi.

Principala manieră de cercetare a movilelor funerare a fost reprezentată de utilizarea mijloacelor mecanizate. Această metodă de cercetare este contestată de anumiți specialiști care consideră că o asemenea abordare conduce la pierderea unor informații privind stratigrafia monumentului și a complexelor funerare. Însă, o analiză a tipului de săpătură din care provin informațiile indică faptul că cele mai consistente publicații sunt rezultatul cercetărilor preventive și de salvare, săpăturile sistematice oferind în general informații incomplete, în ciuda condițiilor optime în care au fost efectuate. În ceea ce privește starea de conservare a monumentelor funerare, movilele în mod clar parțial distruse de activități antropice sau cele puternic aplatizate în urma lucrărilor agricole, reprezintă aproape jumătate din totalul monumentelor cercetate.

Am încercat să atribui mormintele unor etape distincte, susținând în fiecare caz încadrarea propusă cu argumente legate de stratigrafia movilelor, inventarele prezente în morminte, dar și datările radiocarbon disponibile. Am analizat apoi trăsăturile ritualului funerar

pentru fiecare etapă, pentru a obține rezultate mai nuanțate cu privire la transformările petrecute de-a lungul intervalului de aproape un mileniu în care aceste monumente funerare au fost ridicate sau reutilizate. Lipsa informațiilor pentru o mare parte a complexelor a făcut ca acest tip de abordare să fie foarte dificil de realizat, însă anumite diferențe au putut fi identificate. De asemenea, au fost tratate și mormintele ce pot fi atribuite perioadei ulterioare, respectiv bronzului mijlociu, însă prezența acestora este redusă din punct de vedere numeric.

Prima dintre aceste etape este datată la finalul mileniului al IV-lea î.Hr. și începutul mileniului al III-lea î.Hr. și a fost denumită etapa pre-Jamnaja, pentru că prezintă anumite trăsături ale ritualului funerar care o diferențiază semnificativ de perioada următoare. Acestea i-au fost atribuite până în prezent 22 de complexe, cu un număr total de 41 indivizi, pe baza pozițiilor stratigrafice în movilă, a ritualului funerar precum și a datărilor radiocarbon. Din punct de vedere al ritualului funerar aceasta se distinge prin anumite trăsături, ce se evidențiază în ciuda lotului restrâns. Cercetările viitoare vor oferi consistență sau vor nuanța aceste observații preliminare.

Din informațiile existente pot fi sesizate anumite particularități, precum prezența unor structuri funerare simple și a altor tipuri de amenajări realizate în afara gropilor propriu-zise, în cele mai multe cazuri reprezentând ringuri circulare realizate din stratul natural de pietriș eliberat în momentul excavării acestora. Predomină poziția chircită a defuncțiilor, modul în care aceștia erau orientați se remarcă prin diversitate, iar prezența ochiului nu este foarte pregnantă. Distribuția defuncțiilor după criteriile de vârstă și sex indică faptul că atât adulții cât și copiii, atât bărbații cât și femeile beneficiau de îndeplinirea unor ritualuri în momentul morții. O altă observație este legată de frecvența mormintelor duble sau colective, precum și a înmormântărilor ce indică manipularea *post-mortem* a defuncțiilor. Inventarele funerare pot fi considerate “bogate”, în raport cu austeritatea considerată caracteristică înmormântărilor în tumuli. Se remarcă preferința pentru a plasa în morminte obiecte de podoabă complexe alcătuite prin asocierea unor piese realizate din materiale diferite precum: pandantive din cupru, os sau lut, perle tubulare din cupru, mărgelile confecționate din scoică sau caolin, colane din cupru. Inelele de buclă din argint sunt în general simple, încadrate din punct de vedere tipologic în categoria celor spiralice cu capetele subțiate. De asemenea, prezența unor inventare tipice mediului Baden-Coțofeni indică anumite interacțiuni și schimburi în această perioadă, apariția acestor inventare

în nordul Munteniei ar putea reprezenta o particularitate cauzată de specificul zonei, ce face legătura cu spațiul intra-carpatic.

A doua fază, cunoscută în literatura de specialitate ca etapa Jamnaja propriu-zisă sau Jamnaja “clasică”, este datată începând aproximativ cu al doilea secol al mileniului al III-lea î.Hr. și durează până aproape de jumătatea aceluiași mileniu. Acesteia îi pot fi fost atribuite cu mai multă sau mai puțină certitudine un număr de 195 complexe conținând 205 indivizi.

Trăsăturile identificate indică o uniformizare a ritualului funerar, în care predomină defuncții depuși în decubit dorsal cu genunchii ridicați, orientați în cele mai multe cazuri în sectorul vestic. Mormintele individuale reprezintă majoritatea covârșitoare a complexelor, morminte duble sau colective fiind mai curând excepții. Deși lotul care a beneficiat de analize antropologice este destul de restrâns, se poate constata faptul că predomină înmormântările de bărbați adulți, prezența femeilor fiind considerabil mai redusă decât în perioada anterioară. Ocrul este depus în complexe mai frecvent, în special în zona craniului, fie presărat peste oase, fie sub formă de bulgări. De asemenea, este consemnată apariția unor structuri mai complexe, gropi cu trepte și amenajări cu lemn și țesături, menite să sugereze ideea de casă a mortului. Inventarele funerare, mai austere decât în etapa anterioară, sunt de asemenea de origine locală, nu a fost descoperită până în prezent ceramică tipică Jamnaja, ci vase *askos* și uneori vase șnurate. Categoria podoabelor este reprezentată în general prin inele de buclă, pentru care se remarcă însă existența unor piese mai masive, precum și apariția unui tip nou, inelele de tip Zimnicea.

Într-o a treia etapă, situată aproximativ în a doua treime a mileniului al III-lea î.Hr., pe lângă prezența unor elemente Jamnaja târzii, își fac apariția și complexe funerare cu structuri de tip catacombă, a căror prezență este însă mult mai redusă în comparație cu mormintele atribuite perioadelor anterioare. Pentru etapa Jamnaja târzie informațiile sunt lacunare, dat fiind că pentru multe complexe nu sunt precizate observații stratigrafice. Este probabil totuși ca mare parte dintre mormintele secundare cu defuncți în poziție chircită să aparțină acestei etape, deși informații certe există în prezent doar pentru tumulii de la Ciulnița, Smeeni și posibil Preasna. Cu toate acestea, nu poate fi exclusă ipoteza ca o parte dintre acestea să aparțină unei perioade mai târzii, bronzului mijlociu, însă lipsa inventarelor precum și asemănările ritualului funerar fac imposibilă o distincție clară.

Orizontului Katakombaja îi pot fi atribuite cu certitudine patru dintre mormintele de la Smeeni și unul de la Sudiți, pentru restul complexelor încadrarea fiind incertă. În ansamblu, se

remarcă însă numărul redus al mormintelor, raportat la perioada anterioară, această regiune reprezentând de altfel extremitatea vestică a acestora. Se remarcă prezența structurii specifice, cu catacombă, depunerea defuncțiilor în poziție întinsă, lipsa inventarelor, dar prezența ofrandelor animale.

Pentru toate etapele definite mai sus trebuie precizat faptul că deși diferențele de ritual funerar sunt sesizabile, cu siguranță delimitarea nu este una strictă, fiind marcată probabil de perioade de coexistență a unor tradiții funerare distincte sau perioade de trecere de la o etapă la alta.

Capitolul următor (**Capitolul VI**) tratează descoperirile arheologice contemporane înmormântărilor în tumuli, pentru a crea o imagine mai amplă asupra perioadei respective. Au fost analizate atât mormintele plane și cele în ciste de piatră, atribuite aceleiași perioade, cât și așezările și depunerile de metale.

Mormintele în cistă sunt specifice zonei dealurilor subcarpatice, deci ocupă alt tip de peisaj față de movilele funerare Jamnaja, însă construirea unor tumuli precum și prezența unor inventare funerare precum inelele de buclă sugerează existența unor contacte și influențe.

În ceea ce privește așezările, dacă în prima parte a intervalului sunt constituite din urme sporadice de locuire atribuite Foltești II-Cernavodă II dificil de interpretat, în prima jumătate a mileniului al III-lea î.Hr. în paralel cu prezența mormintelor Jamnaja se observă constituirea unor grupe locale, respectiv grupa Glina. Datele referitoare la tipul de așezări de tip Cernavoda II sunt lacunare, însă indică o ocupare în special a zonei de est a Munteniei, preferând zonele înalte. Descoperirile de tip Glina ocupă în special zona de la vest de Mostiștea și probabil zona submontană, evitând regiunea de la est de acest râu care era stepică în perioada respectivă. Așezările sunt de mici dimensiuni, cu urme inconsistente de locuire și construcții, toate acestea indicând un anumit mod de viață, dar nu se poate afirma cu certitudine că acesta este rezultatul practicării unei economii de tip pastoral. Urmele de locuire sunt strâns legate de cursurile apelor, și în mod special de zonele mai înalte, ce domină peisajul și care în general sunt inaccesibile de pe anumite laturi.

În raportul cu mormintele tumulare există indicii ale unei coabitări. În multe regiuni a fost observată apropierea în spațiu dintre urmele de locuire de tip Glina și movilele funerare, însă această situație nu poate fi însă documentată corespunzător în stadiul actual al cunoașterii, multe movile nefiind cartate. Lipsa analizelor radiocarbon care să ofere o datare mai exactă și lipsa de

expresivitate a materialelor arheologice a constituit o piedică suplimentară în abordarea mai detaliată a acestei problematici. Cu toate acestea, în urma unor cercetări punctuale, poate fi dedusă existența unor interacțiuni între populațiile locale și acelea responsabile pentru apariția tumulilor funerari. O zonă interesantă de interacțiune este reprezentată de nordul provinciei, la limita dintre câmpie și zona dealurilor subcarpatice, unde au fost identificate urme diverse de morminte tumulare, așezări și morminte plane, într-un areal geografic apropiat, indicând existența unor contacte.

În ceea ce privește depunerile de metale, la finalul mileniului al IV-lea î.Hr., regiunea de la nordul Dunării adopta noile tehnologii venite dinspre stepă, ca urmare a mobilității și relațiilor de schimb ce acopereau zone largi. O parte dintre aceste obiecte nu au fost doar adoptate, ci au fost reinterpretate, fiind implicate în alte tipuri de practici în raport cu zona de origine. Acesta este cazul topoarelor cu gaură transversală de înmănușare, ce în zona de origine din nordul Caucazului erau utilizate în general în timpul ritualurilor funerare, în timp ce în Europa Centrală și de Sud-est acestea erau depuse în pământ fie individual, mai rar în depozite formate din mai multe piese. În ceea ce privește pumnalele cu limbă la mâner, adesea asociate cu topoare în mormintele din nordul Caucazului, apar în regiunea carpatică în contexte variate, cel mai adesea în așezări, mai rar în morminte sau ca descoperiri izolate. Armele care sunt prezente în morminte tumulare nu intră în categoria topoarelor cu gaură transversală de înmănușare, ci sunt securi plate cu marginile ridicate și pot fi atribuite unei etape mai timpurii, de la finalul mileniului al IV-lea și începutul mileniului al III-lea î.Hr. Datele sugerează faptul că existau anumite criterii de selecție sau excludere a pieselor în relație cu diferite practici. Podoabele au fost identificate în morminte, ca parte a echipamentului defunctului, în timp ce topoarele cu gaură de înmănușare transversală erau depuse în general individual în pământ, evitând contextele funerare. Acest aspect este cu atât mai interesant cu cât astfel de topoare, însă confecționate din piatră au fost identificate în mai multe movile, ca inventare funerare ale defuncțiilor.

Ilustrația include planurile și desenele complexelor arheologice, imagini ale pieselor descoperite alături de defuncții în măsura în care acestea au fost disponibile, imagini din timpul cercetărilor. Anexele cuprind și un tabel sintetic al analizelor antropologice și al datărilor radiocarbon din spațiul vestic.

Bibliografie selectivă:

Anthony 2007 – D. Anthony, *The Horse, The Wheel and Language. How Bronze Age Riders from the Eurasian Steppes Shaped the Modern World*, Princeton University Press, 2007.

Anthony 2013 - D. Anthony, *Two IE phylogenies, three PIE migrations, and four kinds of steppe pastoralism*, *Journal of Language Relationships*, 9, 2013, 1-21.

Băjenaru 2010b – R. Băjenaru, *Between Axe and Dagger: Early Bronze Age Weaponry in the Lower Danube Area*, în R. Băjenaru, G. Bodí, C. Opreanu, V. V. Zirra, *Recent Studies in the Past and Present I. Human Heritage and Community: Archaeology in the Carpathians and Lower Danube Area from Prehistory to the Early Medieval Age*, *Transylvanian Review*, 19, Supplement No. 5: 1, 2010, 151-162.

Băjenaru 2014 - R. Băjenaru, *Sfârșitul bronzului timpuriu în regiunea dintre Carpați și Dunăre*, Argonaut, Cluj-Napoca, 2014.

Burtănescu 2002a - F. Burtănescu, *Epoca timpurie a bronzului între Carpați și Prut cu unele contribuții la problemele perioadei premergătoare epocii bronzului în Moldova*, București 2002.

Comșa 1989 - E. Comșa, *Mormintele cu ocră din Movila II-1943 de la Ploiești-Triaj*, *Thraco-Dacica*, X, 1-2, 1989, 181-188.

Frachetti 2011 - M. D. Frachetti, *Migration Concepts in Central Eurasian Archaeology*. *Annual Review of Anthropology*, 40, 2011, 195–212.

Frînculeasa *et alii* 2013 - A. Frînculeasa, B. Preda, O. Negrea, A. Soficaru, *Bronze Age tumulary graves recently investigated in Northern Wallachia*, *Dacia N. S.*, LVII, 2013, 23-64.

Frînculeasa *et alii* 2014a – A. Frînculeasa, B. Preda, T. Nica, A. D. Soficaru, *Un nou tumul preistoric cercetat la Ariceștii Rahtivani (jud. Prahova)*, *Studii de Preistorie* 11, 2014, 189-227.

Frînculeasa *et alii* 2015b - A. Frînculeasa, A. D. Soficaru, A. Măgureanu, B. Preda, B. Ciupercă, D. Garvăn, A. Anton, C. Constantin, *Un complex funerar preistoric descoperit la Târgșoru Vechi (jud. Prahova)*, *Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Seria Arheologie* 7, 2015, 133-156.

Frînculeasa, Preda, Heyd 2015 – A. Frînculeasa, B. Preda, V. Heyd, *Pit-Graves, Yamnaya and Kurgans along the Lower Danube: Disentangling IVth and IIIrd Millennium BC Burial Customs, Equipment and Chronology*, *Præhistorische Zeitschrift*, 90 (1-2), 45-113.

Gerling *et alii* 2012: C. Gerling, E. Bánffy, J. Dani, K. Köhler, G. Kulcsár, A. W. G. Pike, V. Szeverényi, V. Heyd, *Immigration and transhumance in the Early Bronze Age Carpathian Basin: the occupants of a kurgan*, *Antiquity* 86, 2012, 1097–1111.

Gogâltan 2013 - Fl. Gogâltan, *Transilvania și spațiul nord-pontic. Relații interculturale între sfârșitul epocii cuprului și începutul epocii bronzului (ca. 3500–2500 a.Chr.)*, Terra Sebus. *Acta Musei Sabesiensis* 5, 2013, 31–76.

Heyd 2011 - V. Heyd, *Yamnaya groups and tumuli west of the Black Sea*, *Ancestral Landscapes*. TMO 58, Maison de l'Orient et de la Méditerranée, Lyon, 2011, 535-555.

Horváth *et alii* 2013 - T. Horváth, J. Dani, Á. Pető, L. Pospieszny, É. Svingor, *Multidisciplinary Contributions to the Study of Pit Grave Culture Kurgans of the Great Hungarian Plain*, în V. Heyd, G. Kulcsár, V. Szeverényi (ed.), *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*. *Archaeolingua* 30, Budapest, 2013, 153–179.

Kaiser, Winger 2015 – E. Kaiser, K. Winger, *Pit graves in Bulgaria and the Yamnaya Culture*, *Präehistorische Zeitschrift*, 90 (1-2), 2015, 1-27.

Motzoi-Chicideanu 2011 – I. Motzoi-Chicideanu, *Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea mijlocie și inferioară, vol. I, II*, Ed. Academiei Române, București, 2011.

Rassamakin 2013 – Y. Ya. Rassamakin, *From the Late Eneolithic Period to the Early Bronze Age in the Black Sea Steppe: What is the Pit Grave Culture (Late Fourth to Mid-Third Millennium BC)?* în V. Heyd, G. Kulcsár, V. Szeverényi (eds), *Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions*. *Archaeolingua* 30, Budapest, 2013), 113–138.

Schuster 1997 – C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeșului și Ialomiței Superioare*, *Bibliotheca Thracologica*, XX, București, 1997.

Schuster 2012 - C. Schuster, *Early Bronze Age burial mounds in South Romania*, în V. Sîrbu, C. Schuster (eds), *Tumuli Graves – Status Symbol of the Dead in the Bronze and Iron Ages in Europe / Les tombes tumulaires – symboles du statut des défunts dans les âges du Bronze et du Fer en Europe*. BAR International Series 2396, Oxford, 2012, 29–33.

Shishlina 2008 - N. Shishlina, *Reconstruction of the Bronze Age of the Caspian Steppes. Life styles and life ways of pastoral nomads*. BAR International Series 1876, Oxford, 2008.